

Ziya şakir'in Tarihî Tefrikalarından Avar Oğlu'nda Türk Âdet ve İnançları¹

Dr. Öğr. Üyesi Ece SERRİCAN KABALCI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

eceserrican@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3050-1717

Özet

Ziya şakir, gazete ve dergilerde yayımlanan eserleriyle tanınmış bir yazardır. Osmanlı döneminde Ziya şakir adıyla tanınan yazar, Cumhuriyet döneminde çıkarılan Soyadı Kanunu ile “Soko” soyadını almış; Z. Melek, Hüseyin Servet, Bahtiyar, M. Ziya, Emekligil, Hamid Nuri, Abdülmüheymin gibi takma isimler de kullanmıştır. Tarihî gerçekliklere yer verdiği eserlerinde, hatırat ya da belgelerin dışında olaylara tanık olan kişilerle birebir görüşmüş, sözlü olarak anlatılan anıları kayda geçirerek “sözlü tarihçilik” görevini üstlenmiştir. 1935 yılında *Yarım Ay* dergisinde yayımlanan *Avar Oğlu*, yazarın tarihî bir gerçeği kurguyla buluşturduğu eserlerinden biridir. İstanbul'u kuşatan ilk Türkler olan Avarları konu edinen eser, Türk töresini ve ahlakını diğer milletlerden üstün tutan bir anlatım tarzına sahiptir. Tabulara, şamanist inanışlara, fal bakma çeşitlerinden biri olan kürek kemiği falına ve sayıların kutsal olduğuna dair inançlara yer veren eser, geçmişten günümüze aktarılan değerleri okuyucuyla buluşturmuştur. Bu çalışmada, tarihî bir gerçeklikten yola çıkan ve Avarların tarih sahnesindeki önemini vurgulayan yazarın, Türk âdet ve inançlarını *Avar Oğlu*'nda nasıl aktardığı araştırılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Ziya şakir'in, nesiller

¹ Bu çalışma, 24-26 Mart 2023 tarihleri arasında düzenlenen 13. SADAB Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu'nda sunulan “İstanbul Kuşatmasını Anlatan Bir Eser: *Avar Oğlu*” başlıklı bildirden türetilmiştir.

arasında köprü kuran manevi değerleri, Türklerin karakter özelliklerini ön plana çıkarmak için kullandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ziya Şakir, Avarlar, İstanbul kuşatması, Türk inançları, tarih.

Turkish Traditions and Beliefs in The *Avar Oğlu* From Ziya Şakir's Historical Serialized Literary Work

Abstract

Ziya Şakir is a well-known author for his works published in newspapers and magazines. The author, known as Ziya Şakir during the Ottoman period, took the surname “Soko” with the Surname Law enacted during the Republican period. He also used nicknames such as Z. Melek, Hüseyin Servet, Bahtiyar, M. Ziya, Emekligil, Hamid Nuri, Abdülmüheymin. In his works, in which he included historical realities, he met with people who witnessed events other than memoirs or documents, and assumed the duty of “oral historiography” by recording the memories described verbally. *Avar Oğlu* that is published in *Yarım Ay* magazine in 1935 is one of author's works where he brought a historical truth together with fiction. The work, which deals with the Avars that were the first Turks sieging Istanbul, has a narrative style that prioritizes Turkish tradition and morality over other nations. The work, which includes taboos, Shamanist beliefs, rowing bone fortune telling, which is one of the types of fortune telling, and beliefs that numbers are sacred, brings together the values transferred from the past to the present with the reader. In this study, it was investigated how the author, who started from a historical reality and emphasized the importance of the Avars on the stage of history, conveyed Turkish customs and beliefs in *Avar Oğlu*. As a result of the examination, it was determined that Ziya Şakir used the spiritual values that built bridges between generations to highlight the character traits of the Turks.

Keywords: Ziya Şakir, Avars, siege of İstanbul, Turkish beliefs, history.

Giriş

1883'te İstanbul'da doğan Ziya Şakir Soko, çeşitli dergi ve gazetelerde tefrika edilen eserleriyle tanınmış bir yazardır. Osmanlı döneminde Ziya Şakir adıyla bilinen yazar, Cumhuriyet döneminde çıkarılan Soyadı Kanunu ile “Soko” soyadını almıştır. Z. Melek, Hüseyin Servet, Bahtiyar, M. Ziya, Emekligil, Hamid Nuri, Abdülmüheymin gibi takma isimler de kullanmıştır. *İrtika*, *Terakki*, *Musavver Fen ve Edep*, *Mecmua-i İnkılâp* ve *İrade-i Millîye* dergilerinde yazar; *Hanımlara Mahsus Gazete* ve *Çocuklara Mahsus Gazete*'de yönetici olarak görev almıştır. 1910'da Muhlis Sabahattin ve Subhi Nuri ile birlikte *Genç Türk* gazetesini, I. Dünya Savaşı yıllarında ise Bursa'da

Ertuğrul gazetesini çıkarmıştır (Sağlam Can, 2019). Ziya Şakir'in Cumhuriyet Dönemi'nde yazılarını yazdığı gazete ve dergiler ise şunlardır: “*Vakit, Son Telgraf, Son Posta, Tasviri Efkâr, Son Saat, Yeni Köroğlu, İkdâm, Yarımâ Mecmuası, Yeni Gün, Hakikat, Tan, Halk, Milliyet, Dede Mecmuası, Millet Mecmuası, Bugün, Cumhuriyet, İstanbul Postası, Tarihten Sesler Dergisi, Yeni Tarih Dergisi, Resimli Tarih Mecmuası, Büyük Doğu, Modern Türkiye Mecmuası.*” (Göçer, 2022: 638)

Ziya Şakir, 7 Mayıs 1940 tarihinde *İkdâm* gazetesinde yayımlanan “Tarihî Roman Muharriri Eserine Hayal Katabilir” başlıklı yazısında, yazma faaliyeti hakkında bilgi verir. Tarihî gerçeklikler karşısında yazarın nasıl davranması gerektiğini şu şekilde anlatır. “Vâkıa, bir tarihî roman yazarken, muharrir bu eserine kendi hayalinde de bazı şeyler ilave etmek hakkına maliktir. Fakat bu hayal de, mutlaka bir hakikate istinat etmeli... Mesela, kısa bir muhavereyi aslına halel getirmeden genişletmekten, bir hadiseyi -gene aslını bozmadan- nazarlarda tamamıyla canlandırarak derecede tasvir etmekten ileri geçmemelidir. İşin içine “roman” kaydı girdikten sonra, o eseri okuyan kari, artık kendisinin tarih çevresi hududundan çıktığını bilir. Okuduğu vak'anın yüzde kaç hayal ve yüzde kaç hakikat olduğuna hükmedebilmek, onun zekâ ve ferasetine tâbi bir keyfiyettir. Fakat “tarih” veyahut “tarihî tetkik” etiketi altında neşredilen yazılarda iş değişir. Artık tarih çerçevesi içinden çıkmamak lazım gelir. Bunun için de bu şekilde yazı yazan muharrirlerin mehaz veyahut vesika seçme konusunda çok dikkatli ve çok titiz davranmaları, tek zaruri bir keyfiyettir.” (s. 4)

Ziya Şakir, eserlerinde kullandığı malzemeyi toplarken titiz davrandığını ve kaynaklara ulaşmak için çaba sarf ettiğini vurgular. Bunca emeğe karşılık tarihî gerçekliklere tüm ayrıntılarıyla ulaşmanın mümkün olmadığını ise şu şekilde belirtir: “Ben uzak tarihten ziyade yakın tarihimizi layıkıyla tespit edebilmek için senelerce uğraştım. Kapı kapı dolaştım. Son devrin ricali ve saray erkânıyla görüşerek malumat ve vesika toplamak, topladıklarımı birbirleriyle karşılaştırarak bunlardan bir hakikat çıkarmak için birçok emekler sarf etmeye mecbur kaldım. Fakat tam manasıyla hakikate vasıl olabildiğime henüz kani olamadım.” (akt. Üstündağ, 2011: 125)

Ziya Şakir eserlerinde kullanmak üzere sadece hatırat ya da belgelere önem vermemiş, olaylara tanık olan kişilerle birebir görüşmüş, sözlü olarak anlatılan anıları kayda geçirmiştir. Bu çalışma yöntemi nedeniyle de, “sözlü tarihçilik” görevini üstlenmiştir. Özgün bir tarih anlatısı benimsediği eserlerinde, olay ve kişilere odaklanmış, okuyucuda merak uyandıracak bir anlatım tarzı

benimsemiştir (Göçer, 2017: 34-35). Yüzlerce tefrika eser kaleme almış olan Ziya Şakir'in birçok eseri roman olarak yayımlanmıştır. Tefrika şeklinde kalan tarihî eserlerinden biri olan ve *Yarım Ay* dergisinde yayımlanan *Avar Oğlu*, bu çalışmaya kaynaklık etmektedir.

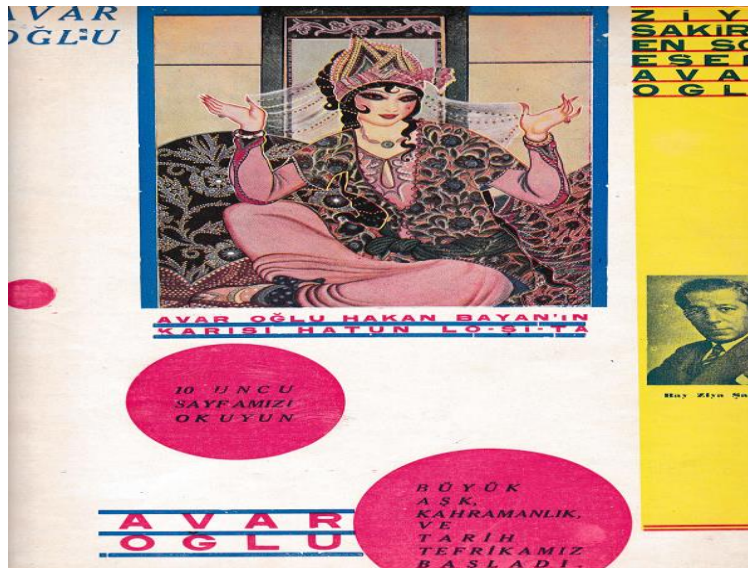
***Avar Oğlu* Hakkında**

Avar Oğlu, 1935 yılında *Yarım Ay* dergisinde yayımlanır. Her ayın 1'inde ve 15'inde yayımlanan *Yarım Ay* dergisi, edebî ve ilmî bir dergidir. 163 sayı boyunca yayın hayatına devam eden derginin imtiyaz sahibi Emin Refik Müslümoğlu, sorumlu müdürü Ragıp Şevki'dir. Ziya Şakir'in *Avar Oğlu* adlı eserinin tefrikası, *Yarım Ay* dergisinin 15 Mart 1935 tarihli 3. sayısında başlamış, 1 Eylül 1935 tarihli 14. sayısında son bulmuştur. Eser, toplamda on iki tefrika hâlinde okuyucu ile buluşturulmuştur.²

Avar Oğlu, İstanbul'u kuşatan ilk Türkler olan Avarları konu edinir. "Aşk, kahramanlık ve tarih tefrikası" olarak tanıtılan *Avar Oğlu* hakkında ilk tefrikada şu şekilde bilgi verilir:

"Ziya Şakir, bugüne kadar tarihin karanlıkları içinde örtülü kalmış olan ve pek nadir yazıcıların araştırmaya cesaret ettiği bu esrar perdesini yırtacak ve size, Türklerin ilk defa Bizans'a nasıl geldiklerini, burada neler yaptıklarını, ne için geri dönmeye mecbur kaldıklarını birer birer gösterecektir. Aynı zamanda heyecanlı bir aşk ve kahramanlık macerasını da okumuş olacaksınız." (*Yarım Ay*, No: 3, s. 11)

Avar Oğlu'nun, *Yarım Ay* dergisinde tefrika edilmeye başlanacağı, hem yukarıda alıntılanan bölümle okuyucuya duyurulur hem de bu duyuru derginin arka kapağında yer alan yandaki görselle zenginleştirilir. Ayrıca her tefrikada, anlatılan olaylara

² Eser, kitap hâlinde yayımlanmıştır. Ziya Şakir, 2022. *Avarlar* (Haz. Ece Serrican Kabalcı), Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 88s.

uygun resimli sayfalara yer verilir.

Avarların 626 yılında gerçekleştirdikleri İstanbul kuşatmasını merkez alan *Avar Oğlu*, aynı zamanda bir aşk ve ihanet hikâyesi de aktarır. Avar Hakanı Bayan Han'ın, bir şaman ile kaçarak Bizans'a sığınan karısının peşine düşmesi ve bu süreçte yaşadıkları anlatılır. Türklerde ve Moğollarda şahıs adı olarak kullanılan "Bayan" sözcüğü, "Bay" yani "zengin" kökünden türemiştir. Bu şekliyle "Bayan" sözcüğü zenginlik anlamında kullanılmaktadır. Eserde, kendisini aldatan karısını ve beraber kaçtığı şamanı bulup intikam almak isteyen Avar hükümdarı Bayan Han, her şeyi göze alan hareket tarzıyla ön plandadır.

562-823 yılları arasında hüküm süren ve Avrupa siyasetine yön veren Avarlar, İstanbul'u iki kere kuşatmıştır. İlk kuşatma 619 yılında, ikinci kuşatma ise 626 yılında gerçekleşmiştir. İlk kuşatmada, ödenen vergi miktarını arttıran Bizanslılar, bu sayede barışı temin etmiştir. İkinci kuşatma, Avar ordusunun denizdeki mağlubiyeti, Slav ve Bulgar birliklerinin yerlerini terk etmesi, Sasani komutanının geri çekilmesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ziya Şakir, *Avar Oğlu* adlı eserinde işte bu ikinci kuşatmayı ele almış ve tarihî bir gerçeklikten yola çıkarak Avarları anlatmıştır (Serrican Kabalcı, 2022: s. 4).

Avar Oğlu'nda Türk Töresi

Ziya Şakir'in *Avar Oğlu* adlı eseri, Türk töresini ve ahlakını diğer milletlerden üstün tutan bir anlatım benimser. Avar Hakanı Bayan'ın, karısı Bo-si-ta ile karısının birlikte kaçtığı şaman Bokolabra'yı bulmak için Bizans'a girmesi, intikam almak için her şeyi göze alan Türk hükümdarın ilk hamlesidir.

Eser, Avar Hakanı Bayan'ın bir av şenliğinde vurduğu bir alageyiği karısına takdim etmesiyle başlar. Hakan, gözünden bile kıskandığı karısı Bo-si-ta'yı av şenliğine beraberinde götürmüş ve av dönüşü ona şunları söylemiştir: "Gök Tanrı'sına yemin ederim ki, bugün vurduğum alageyik, dünya gözüyle görülmüş bir şey değildi. Onun diliyle ciğerlerini, bir de derisini sana hediye ediyorum, hatunum." (*Yarım Ay*, No: 3)

Geyik, Türk milleti tarafından kutsal sayılan bir hayvandır. Türk kültürü ve mitolojisi içinde en eski simgelerden biridir. İslam öncesi dönemde Orta Asya'da yapılan törenlerde kurban olarak sunulan hayvanların en önemli olanlarından biri geyiktir. Özellikle alageyik bir totemdir. Türklerin savaşçı bir toplum olması sebebiyle naif bir av hayvanı olan geyik, zamanla yerini savaşçı doğası

ve yırtıcılığıyla bilinen kurda bırakmıştır (Sayın Alsan, Akın, 2020: 220). Anlatılan hikâyelerde, konuşan ve insanlara yardım eden geyiklerin bazen de yardım bekleyen hayvanlara dönüştüğü görülür. Bunun yanı sıra Kuzey Türk mitolojisinde tanrı ve geyik ilişkisine yer verilir. Özellikle Anadolu’da alageyik ve boz geyik efsaneleri yaygındır (Gezgin, 2019: 93-94). Karargâhında büyük bir şenlik düzenleyen Hakan’ın, totem olarak kabul edilen alageyiği avlaması ve hayvanın önemli görülen parçalarını karısına armağan etmesi, Bo-si-ta’nın onun gözündeki yüceliğine bir işarettir. Aynı şenlikte Hakan Bayan, askerler ve önde gelen asilzadelerle birlikte Şaman Boko-labra’yı da ağırlar. Ruhlar, Tanrılar ve insanlar arasında iletişim kurduğuna inanılan şamanlar, eski Türk töresinin inanç sisteminde yer alan ilahi kişilerdir.

Ruhlar, tanrılar ve insanlar arasında aracılık yapan din adamları olan şamanların; hastalıklara çare bulmak, koruyucu ruhları geri getirmek, doğumlarda kadınlara yardımcı olmak, kurbanları gök ve yer tanrısına ulaştırmak, dinsel törenleri düzenlemek, ayinler yapmak, fal bakıp gelecekte haber vermek gibi görevleri bulunur (Çoruhlu, 2002: 61). Gerçekleştirdiği büyüsel törenlerde dans eder, çıkardığı sesler ve kullandığı çalgılar ile kendi müziğini oluşturur, yüz kaslarını kullanır, karnından çıkardığı seslerle taklide ve dramatik öğelere başvurur, şiirler okur. Şamanların dansı, olağanüstü bir gücü simgeler (And, 2012: 37). Bunları yaparken şamanlar yüzlerine maske takar, elbiselerinde ziller, çingiraklar bulunur, bir ellerinde de davulları vardır (Uraz, 1994: 207). Gücünü yardımcı ruhlardan ve atalardan alan Şaman Boko-labra, fiziksel özellikleriyle eserde şu şekilde betimlenir:

“Başındaki deri külahtan rengârenk tüyler fışkıran; gürbüz, çevik vücudu en cazip kıvranmalarla dalgalanan; sarı ela gözlerinde, ateşli bir kalbin alevleri parlayan; kalın ve kırmızı dudaklarında, aşkın şarabına kanamayanlara mahsus bir iştiha göze çarpan genç Şaman’ın gür sesi perde perde yükseliyor; boynunda asılı olan kopuzun ahenktar nağmeleri, kalpleri titretiyordu.” (*Yarım Ay*, No: 4)

Şamanın, “(...) ruhları değiştiren, karanlıkta kalmış kalplere ışık gösteren, dert ve ıstırap ile inleyenlere şifa veren, isterse semada uçan, dilerse yağmur yağdıran, bütün sihirleri ve büyülerini bozan, insanların hayatını uzatmak ve kısaltmak elinde olan (...)” (*Yarım Ay*, No: 3) bir kişi olması, kendisine geyik yani totem sunulan Bo-si-ta’nın, ilahi bir kudrete sahip olan şaman ile kaçması, dikkate değer bir durumdur.

Kutsal değerlere sahip olan şamanın yönettiği bu şenlikte, Türk töresine dair özelliklere dikkat çekilse de, Türk âdetlerinin bazılarının terk edilmiş olduğu da vurgulanır: “Eller çırpılıyor, şarkılar

söyleniyor, mest ve mağrur nağralar yükseliyordu. Bu Asya evlatları, artık Asya'nın o nefis içkisi olan kımızı unuttukları için yarı çıplak Roma esirleri tarafından meydana şarap tulumları getiriliyor; altın, gümüş, bakır şarap kupaları doldurulup boşaltılıyordu.” (*Yarım Ay*, No: 3) Yine de müzik söz konusu olduğunda Asya'nın davulunun ve kopuz eşliğinde eski bir Türk destanı söyleyen şamanın, bu eğlencenin merkezini oluşturduğu görülür.

Şenliğin ardından Hatun, şaman ile görüşmeye gider. Hakan'dan çocuk sahibi olamadığı için şamandan yardım isteyen Hatun, onun ilahi kudretiyle büyülenir. İkisinin olduğu çadıra giren Hakan Bayan, şamanın tek bir hareketiyle etkisiz hâle gelir. Yedi gün yedi gece ateşler içinde yanar ve yataktan kalkamaz.

Hakan'ın hasta bir şekilde yedi gün ve gece yatması, tesadüfen seçilmiş bir ifade değildir. Çoğu kültürde ve inanışta yaygın olarak kullanılan yedi sayısı, Mısırlılarda sonsuz bir hayatın simgesidir. Sümerlerde yapılan bir ibadethane yedi kapılıdır ve yapımı tamamlandıktan sonra yedi koyun ve yedi inek kurban edilir. Eski Ahit'te, Tanrı dünyayı altı günde yaratmış ve yedinci gün istirahate çekilmiştir (Torebekkyzy: 2021: 83-84). Türk kültüründe de önemli sayılardan biri yedidir. İnanışa göre gökler ve yerler yedişer kattır. Altay Tatarlarında en yüce tanrı olan Ülgen yedinci katta oturur, Gök Tanrı'nın yedi oğlunun oturduğu yedi kat vardır, Orta ve Kuzey Asya'daki Türklerde yeraltı, her biri şamanın geçmesi için birer engel teşkil eden yedi kattır. Ayrıca yeryüzü ve gökyüzünün en üst katlarına kadar ulaşan Dünya Ağacı'nın gök katlarını ifade eden dokuz dalına çıkmak isteyen şaman, ağacın yedi ya da dokuz çentiğini ya da budağını geçmelidir. Şamanın giysisinde Ülgen'in oğullarını ya da çoğunlukla kızlarını ifade eden yedi çingirak bulunur (Çoruhlu, 2002: 196-197).

Karısının, Şaman Boko-labra'nın ile birlikte ortadan kaybolması nedeniyle oldukça üzgün olan Hakan, kumandanına emir verir ve büyük bir orduyla beraber yola çıkar. Hakan, “Artık her şeyi, bütün ilahi, bütün mukaddes kuvvetleri hazır ediyorum. Onları ele geçirebilmek için bütün servetimi, bütün kudretimi ortaya dökeceğim. İcap ederse, atımın ayak bastığı yerleri kırıp geçireceğim. Onların ikisinin de göğüslerini deşip yüreklerini şu dişlerimle çiğneyeceğim. Çabuk emir ver, bütün ordu hazır olsun.” (*Yarım Ay*, No: 4) diyerek karısının peşine düşer.

Bu noktada Ziya Şakir, Avarların tarihteki yerine dair bazı bilgiler aktarır. Eserde, Türk ulusunun kuvvetli bir kolunu oluşturan Avarlar, Orta Avrupa'yı istila etmiş, Gol hükûmetini vergiye bağlamış, Bizans'a elçi göndererek bu devletten de vergi istemiştir. Saldıkları korku nedeniyle,

Avarların kılıcı karşısında tüm devletlerin boyun eğdiği vurgulanır. Slavların dev cüsseli adamlar ismini verdikleri Avarlar, şu şekilde betimlenir:

“İri cüsseli Avarlar, gür saçlarını renkli ipekli kumaşlar, altın ağlarla örmüşlerdi. Sırtlarındaki kıymetli deri elbiseleri mukaddes taşlarla süslemişlerdi. Boyunlarında düz, uzun, gayet geniş yüzlü bir kılıç asılı idi. Çatık kaşlarının altında parlayan sert gözleri, uzun ve düşük bıyıkları, enli ve geniş çeneleri, onlara esatirî birer mahluk heybeti vermekte idi.” (*Yarım Ay*, No: 4)

Bayan Hakan, karısı Bo-si-ta ile şamanın İstanbul’a gittiklerini öğrenince ordusuyla birlikte İstanbul’a yönelir. İran Hükümdarı Hüsrev tarafından sıkıştırılmış olan Bizans ordusu, bir yandan da Avarların üzerlerine hücum edeceğini öğrenince korkuya kapılır. Bizans İmparatoru İrakliyüs, onlara ipekli kumaş, mücevher, altın ve esirler göndererek Avarları durdurmaya çalışır. Hakan Bayan, amacının ülkeyi zapt etmek olmadığını, bizzat imparatorla görüşmek istediğini gelen elçilere bildirir. Amacı, kimse duymadan İmparator’dan karısını ve şamanı kendisine teslim etmesini istemektedir. Bu görüşme için Ereğli kasabası gösterişli bir şekilde hazırlanır. Edirne Ovası’na gelen Avarlar, savaşmak için Hakan’dan bir işaret beklerler. Hakan, kumandanı olan Salur’a asıl amacının harp ya da sulh olmadığını sadece İmparator ile görüşmek istediğini söyler. Ancak bu görüşme gerçekleşmeden İmparator İrakliyüs’ü elinden geçirir.

Avar ve Bizans ordusunu karşı karşıya getiren bu olayda, İrakliyüs’ün bir askeri atından indirip kendisinin binmesi ve kaçarken köprüyü kapatıp askerlerin suya düşüp ölmelerine neden olması gibi anekdotlar özellikle vurgulanır. Bizans ordusundaki askerlerin hileye başvurdukları, Avarların ise dürüstlükten ayrılmadıkları belirtilir. Savaşırken kılıcını mızrak gibi kullanan bir Avar askerinden bahsedilir. Bu askerinin, yaptığı bu hareket yüzünden yüz sopayı hak ettiği vurgulanır. Avar askerinin kılıcını mızrak gibi kullanması bile hoş görülmezken, Bizanslıların başvurduğu yöntemler dürüstçe savaşmaktan uzak hareketler olarak anlatılır.

İmparator İrakliyüs ile görüşemeyen Hakan, bir sonraki hamlesinde ne yapacağına karar vermek ve gelecek hakkında bilgi sahibi olmak için Sihirbaz To-pa’ya başvurur. Hakan, dokuz kurban kesilmesini ve kürek kemiklerinin kendisine getirilmesini ister. Sihirbaz To-pa’yı (Avar lisanında saçsız demektir.) çağırarak kemikleri ona gösterir ve ne gördüğünü sorar. Bu görüşmenin ardından ordusunu Bizans surlarına doğru sürer. Hakan’ın bu hareketinde ön plana çıkan Türk inançları dokuz sayısı ve kürek kemiği ile fal bakma inancıdır.

Fal, Eski Türkçe'de "ırk" kelimesiyle ifade edilmiş; kader, talih ve fal anlamında kullanılmıştır. Falcılar da, fal açtıkları nesneyi esas alarak bu uygulamayı adlandırmışlardır (Duvarcı, 2001: 119). Yıldız falı, el falı, kahve falı, kuş falı, kâğıt falı, zar falı, kum falı, kitap falı gibi çeşitlerinin yanında hayvanların iç organlarına ya da kemiklerine bakarak bunları yorumlayan fal çeşitleri de bulunmaktadır. Falcı, kullandığı teknikler sayesinde bunlardan belirli anlamlar çıkarır, şimdiki veya gelecek zamanla ilgili olumlu veya olumsuz bir tahminde bulunur (Aydın, 1995: 135). İslamiyet öncesinde dinî törenleri yürüten, kehanette bulunan şaman ve kamların yerini, İslamiyet'in kabulü ile birlikte falcılar almıştır. Böylece şamanların kehanet ve sağaltma gücü falcılara geçmiştir (Gültekin, 2014: 119).

Eski Yunanlılarda ve Romalılarda varlığı bilinen kürek kemiği falına Yunanca'da *ωμοπλατοσκοπία*, Latince'de *skapulimantia* adı verilirdi. Araplar, bu falı kürek kemiği bilgisi adıyla kabul ederdi. İslam dünyasında ise, koyunun kürek kemiği kullanılarak bakılan bu falda; kemiğin üzerindeki kırmızı hat kan döküleceğine, siyah çizgi darlık ve yoksulluğa, sarı çizgi hastalığa, yeşil renk bolluk ve ucuzluğa işaret ederdi. Çinliler devlete ait işlerde karar vermek için koyun ve öküz kemikleri kullanırdı. Moğolların da kürek kemikleri ile fal baktıkları, bu geleneğin Karaçay-Malkar, Kırgız, Altay, Yakut, Nogay ve Kafkas halkları arasında da yaygın olduğu bilinmektedir. Kazak Türklerindeki uygulamada, kemiğin ateşe atıldıktan sonra üzerinde oluşan çizgilerin yorumlandığı görülür. Fal bakılan kürek kemiği dualarla parçalanır. Kürek kemiği ile fal bakma uygulaması, Asya'nın birçok bölgesinde, Orta Asya Türklerinde ve Balkan halklarında yaygın olarak kullanılır (Kültürel, Koç, 2011: 132-134). Kürek kemiği falında, hayvanın kemiği sürekli yeniden doğuş hâlindeki "tümel hayatı" simgelediğinden geçmiş ve geleceğe dair her şeyi içine alır. Tıpkı kan gibi, kemik de kutsalı işaret eder. Kemik yapısı itibariyle canlının ta kendisidir. Kemiklerde bulunan ruh, yeniden doğuşu ortaya çıkarabildiğinden hayvan kemiklerinin korunması esastır. Tabiat kuvvetlerine inanan Türklerde, kürek kemiği falına bakılması bu nedenle yaygındır (Yaşa, 2016: 7-8).

Türk mitolojisinde yer alan ve gökteki üç önemli ilahtan ilki olan Ülgen; ay, güneş ve yıldızlardan yukarıda yaşar. Ülgen'in bulunduğu yere uzanan yoldaki engelleri sadece şaman aşabilir ve şaman, onun adına kesilen kurban törenini idare edebilir. Ülgen için üç, altı, dokuz ya da on iki yılda bir tören yapılır. Ülgen'in dokuz kızını temsil eden kukla biçimindeki tözler, şaman elbisesinde yer alır (Çoruhlu: 2002: 26-28) Ayrıca yeryüzü ve gökyüzünün en üst katlarına kadar ulaşan Dünya

Ağacı'nın gök katlarını ifade eden dokuz dalına çıkmak isteyen şaman, ağacın yedi ya da dokuz çentiğini ya da budağını geçmelidir (Çoruhlu, 2002: 196).

Dokuz sayısına önem veren ve dokuz göksel küreden söz eden Türkler, "Dokuzdan öte hiçbir şey yoktur." derler. Bununla birlikte Ortaçağ Arap kaynaklarının aktardığına göre dokuzlu hediye vermek adettir ve "dokuz" demek "hediye" demektir. Sibiryaya Yakutları arasında şamanlar, ayinlerine başlamadan önce arkalarına dokuz erkek ve dokuz kız çocuk yerleştirirler. Dokuz, Türkçe'de yuvarlak bir sayıya döner ve çeşitli söylemlerde kullanılır. Örneğin, "Dokuz ayın çarşambası hep birlikte gelir." demek, insanın üstlendiği işin güç bela tamamlanabilecek kadar artmış olmasını ifade eder. "Dokuz düğümle" bağlanan şeyler ise iyi korunur. Yine dokuz köyden kovulan biri, kimi zaman düşüncesizce konuşan bir insanı tarif eder (Schimmel, 2011: 183).

Dokuz sayısı, Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olsa da, kürek kemiği falıyla bir arada kullanıldığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu nedenle, hem kutsal sayılardan birinin anılmasının hem de fal uygulamalarından biri olan kürek kemiği falına bakılmasının, eserde ayrı okunması gereken iki inanış olduğu sonucuna varılmıştır. Avar Hakani'nin gelecekte haber alma ve bilinmeyeni öğrenme amacıyla başvurduğu Sihirbaz To.pa'nın ise, falcılık görevini üstlenerek bu fala baktığı görülmektedir.

Falda çıkanlara dayanarak Bizans surlarına dayanan Hakan Bayan, saldırıyı başlatmadan önce hassa kumandanı Salur ile görüşür. İkisinin surları aşip şehre girmesi gerektiğini söyler. Salur, iki Roma asilzadesi kıyafeti bularak ertesi gün Hakan Bayan'ın yanına gider ve deniz yoluyla şehre gireceklerini müjdelir. Onlara yardım eden balıkçıyı nasıl bulduğunu ve bu işi hile ile nasıl tertip ettiğini anlatan Salur, Hakan tarafından tebrik edilince içinden şunlar geçer: "Zavallı Salur. Ana yurdunda bu hilekârlığı yapsaydın, dokuz seni beygirin kuyruğuna bağlar, dokuz dağın arkasına atarlardı. Fakat şimdi bu yeni yurttan, hilenin kılıçtan daha ziyade kestiğini, desisekârlığın da kahramanlık kadar takdir edildiğini görüyorsun. Asya'nın talihsiz evladı..." (*Yarım Ay*, No: 7)

Salur'un içinden geçenler hem dokuz sayısına hem de Türklerin dürüstlüğüne yönelik bir göndermedir. Hilekârlığın suç sayıldığı bir toplumun ferdi olan Salur, Hakan Bayan'ın istekleri doğrultusunda hareket ettiği için takdir edilmiştir. Ancak bu durumun, ana yurdundan uzakta gerçekleştiğine de özellikle dikkat çekilmiştir. Durumu kurtarmak için girişilen bu oyunun, ana yurda geri dönüldüğünde bırakılacağına dair bir izlenim sunulmuştur. Salur'u rahatsız eden bu farklı hareket tarzı, Hakan Bayan'ın düşüncelerinde de kendini gösterir. Kilisede kendilerini

kurtarması için Hazreti Meryem'e yalvaran, ağlayan inleyen, çaresiz Bizans halkını gören Hakan, tüm yaşananların Bo-si-ta yüzünden olduğunu düşünür ve zihninden şunları geçirir:

“(…) Bütün bunlara sebep ne idi? O vefasız kadın. Olgun bir zambak kadar nefis, fakat o kadar da zehirli olan Bo-si-ta değil mi idi? Bir kadın yüzünden bütün bu aciz ve zayıf halkı kılıçtan geçirmek, onların asırlardan beri devam eden iman ve itikatlarını yıkıp çiğnemek... Bu, insanlık faziletine, Orta Asya'nın mertlik esasına dayanan ananevi töresine uygun gelebilir mi idi?” (*Yarım Ay*, No: 9)

*Avar Oğlu'*nda, hilekârlık-mertlik ve ahlak-ahlaksızlık karşılaştırmaları, iki millet arasındaki farklılıklar; Hakan Bayan'ı şehre sokan Rum balıkçının sözleri üzerinden de vurgulanır. Rum balıkçı, kendisini otuz dokuz kez aldatan karısının ihaneti karşısında hiçbir şey yapmadığını, kırkıncı kez aldatılmayı beklediğini anlatır. Bir tarafta kendisini aldatan karısı yüzünden intikam peşine düşen Hakan, öte yanda sürekli aldatıldığı hâlde hiçbir şey yapmadan bekleyen Rum balıkçı vardır. Bu karşılaştırma ile Türklerin Bizanslılara göre daha ahlaklı bir toplum olduğu bir kez daha vurgulanır.

Yardım aldıkları papazın nüfuzu sayesinde Hakan Bayan, karısı Bo-si-ta ile şamanı bulur. İntikam hırsıyla karşılıklarına çıkar. Tam ikisine de saldıracakken şaman, ruhlara ve vicdanlara hâkim olan bir ilah tavrıyla Hakan'ı durdurur. Gözlerine bakarak, “Ey, Avar oğlu! Eğer bu kadına parmağının ucuyla dokunursan, o anda mahvolacaksın.” (*Yarım Ay*, No: 13) der. Uhrevî olduğu kadar tehditkâr da olan bu ses karşısında Hakan, elindeki hançeri bırakır. Ancak şamanın sözleri Salur'u durduramaz. Eserin en can alıcı noktası olan Salur'un saldırısı, şu şekilde anlatılır:

“Fakat o anda Salur, pusuda duran bir kaplan gibi sıçradı. Bir yumrukta Şaman'ı yere yuvarladı. Bo-si-ta'nın saçlarını sol eline doladı. Ayağına bir çelme taktı. Bir ipek külçesi gibi yere yığılan bu nefis kadının göğsüne ayağıyla bastı. Sağ elindeki hançeri onun mermer gibi beyaz boynuna çaldı. Sol elinde saçlarından asılı kalan bu dilber kadın başını salladı, salladı. Yolun alt tarafındaki kayalıklara doğru fırlattı. Ve sonra, bir hamlede Şaman'ın göğsünü yardı. Bo-si-ta'nın kanlarıyla kızaran elini, Şaman'ın sıcak kanlarına daldırdı. Bir saniye bir şey aradı. Ve sonra, bileğine kadar kana batan elini çıkardı. Yukarı kaldırdı. Bu kıpkızıl elde, ucundan şıpır şıpır kanlar damlayan Şaman'ın kalbi vardı. Salur acı bir tebessümle bu kalbe baktı. Ve sonra onu, Hakan'ın ayakları altına attı.” (*Yarım Ay*, No: 13)

Omuzlarından ağır bir yük, gözlerinden siyah bir perde kalkan Hakan, kendisine verdiği sözü yerine getirmiş olmanın rahatlığıyla karargâha döner. Emri altındaki ordusu için müsait bir hücum sahası seçerek orduya hareket emri verir. Aynı zamanda İranlıların yaktıkları ateşe karşılık verir ve Bizans kalesine her taraftan hücum etme kararı alır. 4 Temmuz 626 Salı günü, Bizanslıları günlerden beri titreten saldırı başlar. Avarların üstünlüğüyle devam eden kuşatma sırasında, İranlı elçiler Hakan'ı ziyaret ederek Asya evlatlarının ittifak kurmaları gerektiğini belirtir. Manevi bir nedenle harbe giren Hakan, Bizans'ın başını ezme fikri ortaya çıkınca derhâl görev bilinciyle hareket eder. Müzakere devam ederken Bizans'ın elçileri de barışı sağlamak Hakan'ı ziyarete gelir. İran hükûmetine karşı kudret göstermek isteyen Hakan, onları huzuruna kabul eder ve onların sunduğu barış teklifine şu cevabı verir:

“Yakında, şehrinize gireceğim. Bütün saraylarınızı ve kiliselerinizi askerlerime yağma ettireceğim. Levs, fesat ve riya kaynaklı ocaklarınızı söndürecekim. Yılan başından daha iğrenç olan kafalarınızı ezeceğim. Elimden kurtulmak için ya kuş olup uçmalısınız yahut da balıklar gibi şu denizlerin diplerine kaçıp saklanmalısınız. Son sözüm budur, defolunuz!” (*Yarım Ay*, No: 14)

İranlı elçiler, gemileriyle Avar ordusu ile birleşme sözü vererek Hakan'ın yanından ayrılırlar. Ancak ertesi gün kalbine saplanan ok yüzünden Salur ölür, ok yağmuruna tutulan Avar askerleri savaş meydanından kaçar. Golları, Romalıları ve diğer milletleri korkudan titreten Avar ordusunun kaçacağına inanmayan Hakan'ın kulaklarında, “Avar oğlu! Bu kadına parmağını dokunduğun anda mahvolursun.” (*Yarım Ay*, No: 14) diyen şamanın sesi çınlar. Bir din büyüğünün tabu yaptığı kadını öldüren Salur'un ölümü ve alınan mağlubiyet, Hakan'ı endişelendirir. Yaşananları şamanın uğursuzluğuna yorar ve kendi akıbetini düşünür.

Temas hâlinde tehlike doğuracak olan şeylerin, kişilerin ya da mekânların yasaklanması tabudur. Genel anlamda herhangi bir kişi, nesne veya eylem doğal olarak bir tabiat gücüne az veya çok sahipse tabu olarak görülür (Eliade, 2005: 40). Dinî ya da ahlaki yasaklardan farklı olan tabu, kendinden yasak olma durumunu içerir. Bu yönüyle tabu, ilkel bir yasaktır. Tabuda görülen büyümlü güç ve yasak olma durumu, onu çiğneme isteğini de beraberinde getirir (Freud, 1998: 60-61). Bu yasağa karşı gelen ve hem karısı Bo-si-ta'nın hem de şamanın ölümüne neden olan Hakan Bayan, içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmak ve gelecekte haber almak ister. Bu amacını gerçekleştirmek için falcı-sihirbaz olan To-pa'yı çadırına çağırarak kürek kemiği falına baktırmaya

karar verir. Kendi eliyle boğazladığı koyunun kürek kemiğini To.pa'nın önüne atarak, mabutların ne söylediğini sorar. To.pa şunları söyler:

“Kan... Kan... Kan... Deryaları dolduracak, yüksek dağları bile aşacak kadar coşkun kan... Bu kanların kaynak yerinde iki ceset çırpınıyor. Bir baş, uzun saçları bir kısarak yelesi gibi dalgalanarak havalanıyor. Kanlı bir kalp, yerlerde yuvarlanıyor. Sıkılmış dişler arasından şu feryat duyuluyor: — Ey Avar oğlu!” (*Yarım Ay*, No: 14)

To.pa sözünü tamamlamadan Hakan tarafından susturulur ve Hakan kuşatmayı kaldırma kararı alır. Türkçe Sözlük'te, “Kendisine tapılan varlık” olarak tanımlanan mabut sözcüğü, Avarların inancına dair bir ifadedir. Hakan Bayan'ın baktırdığı ilk kürek kemiği falı, Bizans kuşatmasına; ikincisi ise, kuşatmanın kaldırılmasına neden olur. İlkinde hangi hayvanın kürek kemiğinin kullanıldığı belirtilmemiş, “kurban” sözcüğü kullanılmıştır. İkinci falda ise, bu sefer bir koyunun kürek kemiğinin kullanıldığı belirtilmiştir. Tarihî bilgilere bakıldığında, çeşitli nedenler yüzünden başarısızlığa uğrayan İstanbul kuşatmasının Avarlar tarafından sona erdirildiği bilinmektedir. Ancak Ziya Şakir, kuşatmanın başlamasını ve sona ermesini bir kadının ihaneti ve bir fal öngörüsüyle zenginleştirerek okuyucuya sunmuştur.

Sonuç

Ziya Şakir'in kaleminden çıkan *Avar Oğlu*, Avarlar tarafından gerçekleştirilen İstanbul kuşatmasını anlatan bir eserdir. Ancak eserde tarihî bir olay olan kuşatmanın dışında Türk âdet ve geleneklerine de yer verildiği görülmektedir. Bu durum, “sözlü tarihçilik” anlamında önde gelen yazarlardan olan Ziya Şakir söz konusu olduğunda şaşırtıcı değildir. Tarihî gerçekliğe bağlı kalarak kaleme aldığı eserinde yer alan Türk inanışları, asırlar boyunca geçmişten günümüze aktarılan ve sürekliliği sağlayan unsurlar olarak işlenmiştir.

Avar Oğlu'nda; Türk inanışında kutsallık atfedilen yedi ve dokuz sayılarına ve bu sayıların uygulama örneklerine, tabu olarak görülme durumuna, kutsal sayılan geyiğe, Şamanist inanışlara ve şamanların toplum içindeki yerine, fal uygulamalarından biri olan kürek kemiği falına, doğruluk ve dürüstlüğün önemine dair göndermeler yer almaktadır. Yazarın hayal gücü ve kalem ustalığı ile zenginleşen bu inanışlar, hem geçmişten günümüze dek süregelen aktarımı pekiştirmekte hem de Türklerin karakter özelliklerinin arka planını aydınlatmaktadır. Yazarın kurguda yararlandığı bu malzeme, tarihî bir gerçeklikten yola çıkılarak oluşturulan eseri farklı okumalara açık hâle getirmektedir.

Kaynakça

AND, M., 2012. Oyun ve Būgü-Türk Kūltüründe Oyun Kavramı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 571s.

AYDIN, M., 1995. “Fal”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 12, ss. 134-138.

ÇORUHLU, Y., 2002. Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 237s.

ELİADE, M., 2005. Dinler Tarihi (İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi), Serhat Kitabevi, Konya, 600s.

DUVARCI, A., 2001. “Halk Kūltürü Uygulamalarından Biri Olan Fal Geleneğinin Değerlendirilmesi”, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 13 (37), ss. 117-130.

FREUD, S., 1998. Totem ve Tabu (Çev. Niyazi Berkes), Çağdaş Yayıncılık, İstanbul, 111s.

GEZGİN, D., 2019. Hayvan Mitosları, Sel Yayıncılık, İstanbul, 180s.

GÖÇER, G., 2017. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Popüler Bir Tarihçi: Ziya Şakir”, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.

GÖÇER, G., 2022. “Modern Bir Araştırmacı Tarihçi: Ziya Şakir”, Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalçık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiri Kitabı, 1, ss. 631-659.

GÜLTEKİN, M., 2014. “Türk Kūltüründe “Fal” ve “Falcılık” Bağlamında Manisa/Selendi Yöresi “İrkçıları” ve “İrk Ocakları”, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 49 (49), ss. 119-137.

KÜLTÜRAL, Z. ve KOÇ, A., 2011. “Bir Kūrek Kemiği Falı Metni: Risāle-i ‘İlm-i Ketf’”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6, ss. 131-148.

SAĞLAM CAN, E., 2019. “Ziya Şakir Soku”, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/soku-ziya-sakir> (17.02.2023).

SAYIN ALSAN, Ş. ve AKIN, S., 2020. Türk Kūltür ve Sanatında Geyik Sembolizmi, Ulakbilge, 45, ss. 215-226.

SCHİMMEL, A., 2011. Sayıların Gizemi (Çev. Mustafa Kūpüşoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 337s.

TOREBEKKYZY, L., 2021. “Türk Halk Kūltüründe ve Edebiyatında Yedi Sayısı”, Çeşm-i Cihan: Tarih Kūltür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, 8 (1), ss. 82-91.

URAZ, M., 1994. Türk Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul, 340s.

ÜSTÜNDAĞ, A., 2011. Sözlü Tarihin Büyük Üstadı Dedem Ziya Şakir, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 218s.

Yarım Ay, 15 Mart 1935, No: 3.

Yarım Ay, 1 Nisan 1935, No: 4.

Yarım Ay, 15 Nisan 1935, No: 5.

Yarım Ay, 1 Mayıs 1935, No: 6.

Yarım Ay, 15 Mayıs 1935, No: 7.

Yarım Ay, 1 Haziran 1935, No: 8

Yarım Ay, 15 Haziran 1935, No: 9.

Yarım Ay, 1 Temmuz 1935, No: 10.

Yarım Ay, 15 Temmuz 1935, No: 11.

Yarım Ay, 1 Ağustos 1935, No: 12.

Yarım Ay, 15 Ağustos 1935, No: 13.

Yarım Ay, 1 Eylül 1935, No: 14.

YAŞA, R., 2016. "Türklerde Animist Düşüncenin Yansımaları: Kürek Kemiği ve Aşık Kemiği Falı", Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 2 (3), ss. 1-25.

Ziya Şakir, 1940. "Tarihi Roman Muharriri Eserine Hayal Katabilir", *İkdam*, s. 4.

Ziya Şakir, 2022. Avarlar (Haz. Ece Serrican Kabalcı), Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 88s.